

НАШІ СЛАВНІ НТШІВСЬКІ ЮВІЛЯРИ



Навесні 1946 р. у Львівському університеті ім. І. Франка з ініціативи академіка Михайла Возняка — душі тодішнього українського літературознавства — відбувся перший у післявоєнному Львові Шевченківський концерт. Тоді студентка першого курсу української філології Марія Вальо (народилася 16 червня 1925 р.) прочитала Шевченкову „Лілею“.

Зворушений академік зі сльозами на очах дякував учасникам, а Марії сказав: „У вас це непогано вийшло“. Очевидно це глибоко запало йому в душу. Коли 1951 р. студентка успішно, з рекомендацією до аспірантури, закінчувала університет, Михайло Возняк запросив схвалювану Марію на роботу до керованого ним відділу літератури щойно створеного Інституту суспільних наук АН України.

Давно позаду залишилися юнацькі мрії, висловлені в етюдах „Жнива“, а потім „Осінь“. Ще в університеті Марія Андріївна глибоко усвідомила, що в тодішній дійсності українська філологія належала до найбільш ідеологічно переслідуваних наукових дисциплін. Дипломна робота, присвячена аналізу роману „Юрко Крук“ П. Козлянюка, була (як годилося) наповнена цитатами з творів „класиків марксизму-ленінізму“, керівних документів партії, штучно притягнутих до аналізу твору і літературного процесу в Західній Україні.

Відділом літератури, куди прийшла Марія Андріївна, керував Михайло Возняк (1951—1954), якого переслідували партійні органи Львова та інституту, що створювало навколо відділу напружену атмосферу. Першою запланованою темою була „Образ Богдана Хмельницького в українській радянській літературі“ з нагоди наближення 300-річчя Переяславської ради. Праця реалізувалася у кількох статтях і була школою бібліографічного пошуку, використання багатожанрових джерел.

З ініціативи одного з приятелів (С. Трофимюка) новою темою затверджено дослідження життя і творчості „ліберально-буржуазної“, як тоді офіційно вважалося, письменниці Ірини Вільде. Марії Вальо довелося мати справу з потужним талантом, виявленим до війни, а тепер з особою, залученою до владних структур як письменницю все ще „буржуазного світогляду“ з „національними збоченнями“ у творчості. Серед елітних не знайшлося нікого на її захист. Марія Андріївна, приступаючи до складної теми, розуміла, що її завдання — заперечити зловісну критику і знайти засоби для утвердження її як радянської письменниці, визначного майстра слова. Авторка, використовуючи поширені тоді літературознавчі засоби (незрозумілі на Заході, де названо автора „советським“ літературознавцем (Б. Романенчук), своїми публікаціями припинила критику.

Її праця стала предметом захисту кандидатської дисертації (1962). Тоді ж вийшла друком монографія „Ірина Вільде: літературно-критичний нарис“. У своє 60-ліття 1967 р. письменниця отримала Шевченківську премію. Газети і журнали рясніли статтями Марії Андріївни про високі художні властивості творів Ірини Вільде. Зокрема, статті про твір „Сестри Річинські як видатний вклад у радянську літературу“ сприяли виведенню роману у формі драми на сцену Львівського драматичного театру ім. М. Заньковецької. П'єса мала великий успіх і на сцені театру ставилася понад сто п'ятдесят разів. Це разом із збагаченим репертуаром принесло театрові у 1960-х роках нечувану славу в Україні. Атмосфера піднесення театрального життя Львова відбилася на творчому житті Марії Андріївни. Саме той час можна назвати „золотим періодом“ її поглиблених студій української і світової драматургії. Це проявилось, зокрема, в активній діяльності театрального критика.

Статті і рецензії на постанови п'єс Шекспіра, Флетчера, Ануїа, Дюрренматта, Гоголя, українських драматургів у Львівському театрі і в багатьох гастрольних виставах творили цілий тематичний цикл, належали до найбільш компетентних. Авторка особливо захоплювалася Б. Брехтом, писала про нього, заохочувала до постанови його п'єс на українській сцені. У ці роки Марія Андріївна була членом Репертуарної ради при Львівському обласному відділі культури.

В інституті була запланована колективна монографія до 30-річчя воз'єднання західно-українських земель з Радянською Україною під заголовком „Торжество історичної справедливості“ (опублікована 1968 р.). Марія Вальо писала розділи про літературу і науку кінця XIX — початку XX ст., де одна з перших у тих умовах заговорила про феномен Наукового товариства ім. Шевченка у Львові.

1972 р. доходила до завершення велика колективна праця відділу „Історія українського літературознавства“, що охоплювала розвиток літературної теорії, критики та історії літератури від часів Київської Русі до 1970-х рр. Але ця праця не була закінчена. Наприкінці року відділ як „суцільно націоналістичний“ ліквідовано, між іншим, за доносом однієї зі співробітниць відділу М. Гурладі. Кілька осіб на чолі з керівником відділу Степаном Щуратом були звільнені.

Так Марія Андріївна переступила життєвий поріг, щасливо опинившись у відділі бібліографії Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка. Довелося змінити напрям наукової роботи.

Настали роки посиленої реакції. Для Марії Вальо — нав'язування політично важливої тематики. Запропонована до видання повна бібліографія творів Ірини Вільде від 1926 р. з її передмовою пройшла на вченій раді обсягом тільки від 1939 р., без вступної статті письменниці. Постанову про обмеження доступу до преси Марія Андріївна обходила, використовуючи несподівані можливості для друку рецензій оглядів бібліографічних

матеріалів. Далі друкується у часописі „Жовтень”. Дослідниця сама або у співавторстві видає бібліографічні покажчики — „Марія Мольнар-Мундяк” (1983), „Григорій Нудьга” (1987), „Степан Щурат” (1988), „Дмитро Павличко” (1989), бере активну участь у науково-практичних конференціях і семінарах. Наприкінці 1970-х рр. у бібліотеці засновано Товариство любителів книги, який очолила Марія Андріївна. Під її керівництвом став працювати науково-теоретичний семінар із питань книгознавства, який понад десять років збирав численну аудиторію зацікавлених. Важливим етапом роботи була участь Марії Андріївни в п'ятитомному виданні Інституту літератури ім. Т. Шевченка в Києві „Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті”. Вона виконала бібліографічну частину, що входила у четвертий том праці (С. 133—269). Досвід роботи був узагальнений у доповіді про теоретичні проблеми славистичної бібліографії на IX Міжнародному з'їзді славистів 1983 р. Праця становить важливу позицію в українській славистиці і є предметом постійного використання у науці.

Творчого злету набуває діяльність Марії Вальо в умовах незалежності України. Дев'яності роки мають своє обличчя. Крім звичайних статей на актуальні події книжкової бібліографії, з'являється новий вид праць — тематичні збірники, для яких Марія Андріївна підбирає матеріал, упорядковує його, пише дотичні передмови, коментарі. Перший виходить 1990 р. „Вільде Ірина. Незбагненне серце”. Це збірка ранніх, неопублікованих у радянський час творів письменниці. 1993 р. вийшов збірник „Подорожі в українські Карпати”, який охоплював найкращі зразки цього жанру XIX — початку XX ст., Я. Головацького „Подорож по Галицькій і Угорській Русі”, описана в листах до приятеля чеською мовою (переклад М. Деркач), статті іноземних подорожників у перекладах з польської та німецької мов, мандрівка української молоді за часів І. Франка, К. Устияновича, публікована в „Ділі”. Грунтовна передмова до видання — це теоретичний нарис про подорожню літературу.

Згодом яскраве продовження цієї тематики з'явилося у статтях і збірниках, присвячених діяльності видатного подорожника, австрійського вченого французького походження, професора Львівського університету (1787—1805), автора чотиритомної праці німецькою мовою про подорож у Північні Карпати у 1788—1795 рр. і на Південь України (Крим, Запоріжжя) 1797 р. Бальтазара Гакета. Це стало предметом нової книгознавчої праці — збірника „Бальтазар Гакет і Україна” (1997). Тут уперше були публіковані в перекладі з німецької фрагменти праці Гакета, його біографія, бібліографія праць, відомості про нього. Збірник був виданий до відкриття організованої бібліотекою Першої міжнародної конференції — „Бальтазар Гакет — дослідник Південно-Східної і Центральної Європи”. Під такою назвою 2000 р. вийшов новий збірник (у співавторстві) з матеріалами конференції.

У 1990-х рр. Марія Андріївна писала про австрійського письменника Захера-Мазоха і Україну, про феномен української видавничої справи

(1905—1932) Якова Оренштайна. Багато старань і теплоти виявили статті і збірник (1999), присвячений „Жриці доброти”, відомій дослідниці життя і творчості Лесі Українки та архіву І. Франка — Марії Деркач (1896—1972). 2000 р. авторка публікує „Листи Юрія Меженка до львів'ян” — славного книгознавця, бібліографа, літературознавця (1892—1969).

2001 р. з нагоди 50-річчя наукової діяльності Марії Андріївни бібліотека видала бібліографічний покажчик її праць, а також її спогади „Мої вчителі”. Покажчик розповів про розумову діяльність, а спогади відкрили серце і душу Марії Вальо. З любов'ю, перенесеною в пам'яті, змальовані етапи її життя, а головне, люди-вчителі, у кожного свої риси, відчуті з великим зарядом доброти. Спогади — це картина галицького життя в певну мить, сімейна хроніка одного роду.

Із багатої творчої біографії особливо виділяються збірник „Зеновія Франко (1925—1991). Статті, спогади, матеріали” (Львів, 2003, 368 с.) та праця „Іван Франко. Бібліографічна спадщина: Збірник вибраних праць і матеріалів” (Львів, 2008, 730 с.). Перший із них — це реалізація ідей тих численних, що не могли миритися з тим, щоб у пам'ять майбутніх поколінь Зеня Франко увійшла брутально скомпрометованою тоталітарним режимом без слова на захист її честі. Вона — знакова фігура нашої трагічної національної доби пізнього тоталітаризму з запланованою для онуки Франка окремою роллю. Насправді вона всім еством віддана національній ідеї, закладеній в особливий генетичний код. Пройшла своє життя з його духа печаттю.

Праця „Іван Франко. Бібліографічна спадщина...” — це перша у франкознавстві спроба показати багатющу різножанрову бібліографічну спадщину національного Пророка як вияв його феноменальної ерудиції. Це показано на прикладах творів письменника різних жанрів¹. А поряд, засвідчуючи обрії зацікавлень життям і творчістю „наших великих”, Марія Андріївна у своїх спогадах пише: „А перед очима моєї душі не перестають з'являтися, немов би це було вчора, окремі кадри з фільму моїх взаємин з письменницею...” (Іриною Вільде.— У. Є.). І тепер вона повернулася до неї. Знову працює над збірником, присвяченим Ірині Вільде, в нову епоху з новими невідомими матеріалами.

Марія Вальо — дійсний член НТШ (від 15 грудня 1992 р.), бере активну участь у роботі Книгознавчо-бібліографічної комісії НТШ, друкує нові праці. Пише спогади з особливою теплотою і з виявом добра та сердечности до тих, хто йшов поруч з нею.

Марія Андріївна — це яскравий приклад життя і діяльності обдарованого українського науковця, широко відомого в Україні і поза її межами літературознавця і бібліографа періоду історичної зміни двох суспільних систем на зламі двох століть — XX і XXI. У кожну хвилину бажаємо їй Божого благословення, сили і здоров'я для її благородної праці.

*Від друзів і прихильників
Уляна ЄДЛІНСЬКА*

¹ Докладніше див.: Вісник НТШ.— Львів, 2009.— № 42.— С. 66—67.